

CSÉPELŐ CECÍLIA

Óratervezet Mikszáth Kálmán: *A két koldusdiák* című művének elemzéséhez

A tananyagot ajánlott olvasmány feldolgozására állítottam össze. Arra építetek, amit már a gyerekek megtanultak Mikszáthról, tehát az író életrajzára itt nem térek ki. Bevezetésként ismétléssel kezdünk:

Kellék: Digitális tábla (lásd CD-n)

Digitális táblára kivetítve átismételjük a novella, elbeszélés, kisregény, nagyregény fogalmát. A gyerekek feladata az, hogy a kihagyott helyekre konkrét példákat írjanak fel a táblára. (Aktualizálhatjuk úgy a feladatot, hogy ahová lehet, Mikszáth alkotásai-ból kérjünk példát regényre, kisregényre, novellára stb.) Az ismétlés után térjünk át a mű felvezetésére.

1. Előzmények a kisregényhez

A két koldusdiák című műve 1885-ben keletkezett. Műfajilag inkább tekinthető mesének történelmi keretben, mint történelmi regénynek. Mikszáth szerette a meséket, mert a mesékben szabadon szárnyalhatott a fantáziája, minden megkötés nélkül. Ebben a tekintetben nem nagyon törekedett a történelmi hitelességre. Számára nem az volt a fontos, hogy a könyv korhűen ábrázolja az adott korszakot, hanem az, hogy megmutassa, vajon mi minden történhetett volna meg abban az időben. Játsszik a történelemmel, furcsa eseteket ragad ki, anekdotákat halmoz vagy fűz egybe, humoros helyzeteket teremt, különös epizódokkal gazdagítja történetét.

Feladat:

Írjunk példát az alábbiakra: történelmi keret; történelmi személyek, mesés elemek, epizódok!

Lehetséges megoldás:

- A két koldusdiák történetén keresztül Mikszáth felvillantja az 1700-as évek történelmét, a *Rákóczi-féle szabadságharcot*. Ez a történelmi keret.
- Valós történelmi személy volt a műben szereplő *Vak Bottyán, Rákóczi Ferenc, Heister Szigbert, Ocskay László és Bezerédj Imre*.
- Mesés elemek: két diák vándorútja, *Dobos* nénihez kerülése, az öregasszony szerencsét/balszerencsét hozó két kutyája, a nemesi cím elnyerése, kincstalálás, *Magday* vitézsége stb.
- Epizódok: *Krucsay* megfenyegetése a gyerekek által, az útkereszteződésnél *Rozsomák* úr felbukkanása, haldokló öregasszony végrendelete, *Nesselroth* Ágnessel való találkozása, nagyerdei verekedés stb.

2. A cselekmény helyszíne

A cselekmény helyszíne lehet állandó, jellemzőbb azonban, hogy folyton változik. A szereplők utazáson vesznek részt, s az újabb helyszíneken újabb kalandok várnak rájuk. Gyakori, hogy a főhős a mű végén oda tér vissza, ahonnan elindul. Kövessük végig közösen, hogy a kisregényben milyen helyszínek fordultak elő!

Feladat:

Írjuk fel, hogy kivel és hol találkoztunk a regény elején!

Kövessük végig a két diákútját a helyszínek megjelölésével. (Írjunk rövid kulcsszavakat a helyszínek mellé!)

A gyerekeket hívjuk a táblához, a többiek a füzetbe írják a megbeszélteket.

Lehetséges megoldás:

A cselekmény kezdetekor:

Debrecen – Csapó utca – Dobos család
Nyíregyháza – Krucsay uram; Dobos néni; (találkozás a gyerekekkel)
Debrecen- Csapó utca – Dobos család és a Veres gyerekek

A cselekmény helyszínei:

Veres Laci	Veres Pista
Nyíregyháza Debrecen	
Debecent elhagyva - Haldokló öregasszony és hagyatéka: két kutya Útkereszteződés – Rozsomák úr	
erdélyi út – fehér kutya	bécsi út – Rozsomák – fekete kutya
Gyulafehérvár:	Bécs: - Rozsomák/Bercsényi gróf bizalmasa
- találkozás Apafival	- felkelés előkészítése
- a nemesi cím	Gyulafehérvár: - a kincs elrejtése
- a kincs	Bécs: - elfogatás
- Aranymedve	Sárospatak: - börtön
Pest:	- szabadulás Laci által
- Nesselroth Ágnes	
- Rozsomák úr/Bercsényi gróf	
- Rákóczi szabadulása	
- Az elveszett kincs	
- Az elveszett kutya	
- Az elvesztett álmok(házasság)	
- Az elveszett testvér híre	

Sárospatak:

- „Habakuk próféta”/Boncz Márton
- Laci kiszabadítja testvérét

Kuruc sereg

Szentgotthárd:

- Magday/Veres István győztes vitéz
- Fekete/VeresLaci hú közlegény
- Harc Heisterrel
- Találkozás Rozsomák/Bercsényivel
- Menekülés
- Labanc sereg
- Harc közben találkozás Jóska apóval/Dobos bácsi
- Elfogják Magday/Veres Istvánt
- Sárospatak:
- Kegyelem kérése Jóska apó által
- Kegyelem kérése Laci által
- A nagy fordulat: - szabadulása fogságból
- a lánykéresek sikere
- Krucsai úr ajándéka
- Dráva előkerülése

3. *A regényidő*

A regényidő jellemzően néhány hónap, esetleg egy-két év. Ritkább, hogy a főhős-ének egész életét végigkövetné a mű. Vannak viszont úgynevezett *családregények*, amelyek még ennél is nagyobb időt fognak át: egymásra következő nemzedékek sorsát, évszázados folyamatokat.

A közös megbeszélés után rögzítjük a digitális táblára az időpontokat!

Próbáljuk meg áttekinteni, kb. hány év eseményét öleli fel a kisregény!

Nézzük meg, mi az, amit tudunk! (Ehhez a feladathoz okvetlenül szükség van a kisregényre, hogy használni tudja mindenki, illetve, ha csoportra osztjuk a tanulókat, minden csoportba legalább két-két műre lesz szükség. Az egyes csoportoknak kijelölhetjük, hogy mely fejezeteket nézzék át a regényidő szempontjából.)

A megbeszélés menete:

A regényidő meghatározása azért lesz nehezebb, mert Mikszáth csak helyenként utal az időre, illetve az idő múlására.

A történet kezdete is a homályba vész: „Ezelőtt valami kétszáz vagy háromszáz esztendővel – mert ha nagyon messze hagyjuk az időt magunk mögött, ide-oda benne száz esztendő – a debreceni tornyos kollégiumban éppen olyan zajos volt az élet, mint most.” (1. fejezet)

Amikor legelőször találkozunk a gyerekekkel (a 2. fejezetben) akkor is csak megközelítőleg tudjuk meg az életkorukat: „Dobos néni bent alkudozott a sertésekre Krucsayval, mikor a huszár jelenteni jött, hogy két parasztfiú, amolyan tizenkét-tizenhárom éves forma, kíván bejönni az úr elé minden áron.”

A következő fejezetekből az idő múlására csak az utal, hogy Dobos néni tervezgeti a fiúk jövőjét: a nagyobbikból, Pistából jó kántor lenne, a kisebbikre, Lacira meg rá lehetne hagyni a hentesüzletet:

„Az évek jöttek-mentek, s a két árva fiú ajka fölött pelyhesedni kezdett immár a bajusz.

– Maholnap emberszámba léptek, gyerekek – hajtotta Dobos néni, kinek nagy kedve telt a fiaiban.

S a jó asszony komolyan gondolkozni kezdett sorsukról, kivált a Pistáéról.” (V. fejezet)

A 6. fejezetből derül ki, hogy valójában hány évesek is a diákok, amikor Rozsomák úr rákérdez az életkorukra:

„– Nem úgy, fiaim, nem úgy! Hány évesek vagytok együttvéve?

– A bátyám másfél évvel idősebb nálamnál, én pedig a tizenkilencedikben járok.”

A II. és a VI. fejezet között kb. 7-8 év telhetett el.

A következőkben az idő múlását csak Pista öltözetének leírásából sejthetjük: „Az apródok nemsokára betaszítottak egy vedlett ruhájú fiatalembert az ajtón. Szakadozott diáktóga volt rajta, s a poros saruiból kilátszott itt-ott a lábús, pedig az egyik talp madzaggal volt a fejhez kötve. Hiába no, a csizmadiák sem tudnak marandót alkotni.” (7. fejezet)

A fentiek alapján csak feltételezhetjük, hogy Laci vándorlása jó néhány hónapig tartott, míg Gyulafehérvárra ért. Itt aztán felgyorsulnak az események, mert pár óra alatt lesz a koldusból ”királyfi”. Ekkor találja meg a kincset, ekkor találkozik Ágnessel.

A 10. fejezetből azonban kiderül, hogy Laci vándorútja kb. 1 évet foglalt magába. Ezt igazolja a Rozsomák úrral való találkozása:

„– No, hála istennek! – rikkantott fel Laci. – Csakhogy megtaláltam végre, kedves Rozsomák bácsi! Mit, hát nem ösmer?

– Nem én, uram. Kicsoda ön?

– Hát én vagyok abból a két fiúból a másik, akikkel az erdőben találkoztam ez előtt egy esztendővel... Tudja, mikor a nyulat megettük.” (10. fejezet)

A VII. és a X. fejezet között 1 év telt el.

A X. és XII. fejezet között kb. 3–4 hét telhetett el, mikor Laci a kincskereséssel, az ásatással volt elfoglalva. Mikor elfogyott az utolsó garasa, akkor indult el Sárospatakra, hogy megkeresse testvérét. Sárospatakon kb. 1,5 hetet töltöttek, ennyi idő kellett ugyanis ahhoz, hogy „Habakukk próféta” behízelegje magát Bercsényi grófhhoz. Ezután szabadította ki Laci Pistát a kezén lévő gyűrűnek köszönhetően.

A XII–XIII. fejezet között szintén több év telhetett el, mert Magday alakját legenda vette körül, és már népdalok tárgyává is vált a hősiessége: „De mind e dicsőségkoszorúza kuruc vezéreknél népszerűbb volt Magday István: katonáknak kedvence, népdaloknak tárgya, Bottyán hadának szemefénye.” (13. fejezet)

A XIII. fejezetből derül ki először, hogy hányban is járunk, méghozzá Vak Bottyán leveléből, amit Bercsényinek írt:

»Csodálatos katonak« – írta Bottyán 1705-ben Tata mellől Bercsényinek, ki érdeklődni kezdett Magday iránt” (13. fejezet)

A XIII. és a XIV. fejezet között fél év telt el: „Körülbelül egy félev múlt el.” (14. fejezet)

Összegzés: a regényidő kb. 12–15 évet foglal magába. Ez persze azért lehetséges, mert sok a műben a kihagyás az egyes események között.

Feladat:

Írjuk össze közösen, hogy milyen eseményekről *nem* írt részletesen Mikszáth!

Lehetséges megoldások:

- a diákok édesanyjáról
- miért botozzák meg apjukat
- az első 12 évükről
- 12–19 éves koruk közötti időről
- Laci, Pista 1 éves vándorútjáról
- Mikor kerültek a kurucokhoz, mikor a labancokhoz
- Mi történt az évek alatt Szilágyi Magdával? stb.

4. A regénycselekmény fordulatai

A regénycselekmény egyes eseményei, fordulatai lehetnek *véletlenszerűek és motiváltak*. A véletlenszerűségen azt érthetjük, hogy az eseményekből nem következik a meglepő folytatás. Csodálatos, hihetetlen módon, az előzményektől függetlenül érkezik a megmentő sereg, vagy következik be a nem várt esemény. Ezzel szemben a motivált cselekményben oka van a történéseknek, világosan látható módon összefügg az előzményekkel, sőt azokból következik.

Feladat:

Keressünk *véletlenszerű és motivált fordulatokat, eseményeket a műben!*

Lehetséges megoldás:

Véletlenszerű	Motivált
A két diák és Dobos néni találkozása Krucsaynál	Dobos néni magához veszi a gyerekeket
Az öregasszony hagyatéka	Pista elmegy Rozsomák úrral Bécsbe
Épp Laci lesz az első „jött-ment”, akit behívnak Apafi házába.	Beállnak a kurucok közé, később a labancok közé, mert nincs más lehetőségük.
Kardot, ruhát, rangot kap.	Jóska apó kegyelemkérése.
Kincset talál.	Laci kegyelemkérése.
Rákóczi gyűrűje miatt tudja kiszabadítani testvérét.	Rákóczi kegyelmet ad Pistának
Rákóczi fejedelem további ajándékai: a lányok feleségül kérése a fiúk számára.	

Krucsay úr megjavulása, és birtokának felajánlása a két fiú számára.	
Dráva megkerülése.	

5. Az elbeszélés módjai

A történet elmondásának legkézenfekvőbb módját *közvetlen elbeszélésmódnak* nevezük. Ilyenkor a narrátor (mesélő) kívül áll a történeten: közvetít az olvasó és a szereplők között. Bemutatja nekünk a hősöket, a helyszínt, rávilágít az összefüggésekre. Gyakran meg is szólítja az olvasót: hozzánk beszél.

Egészen más az *imitált elbeszélésmód*. Ilyenkor az elbeszélő úgy tesz (azt imitálja), mintha ő maga is a történet részese lenne: egyes szám első személyben beszél el, hogy mi történt a társaival. Imitált elbeszélésmódnak nevezzük azt is, ha az eseménysorozat a szereplők szavaiból bontakozik ki. Ennek két módja van. Vagy párbeszédet folytatnak a szereplők, vagy monológként adja elő valamelyikük. Az imitált monológ egyik érdekes módja, amikor egyik szereplő levelet ír a másikhoz.

Feladat (Csoportos munka!):

Osszuk fel a csoportok között a feladatokat:

- csoport: Keressetek példákat a közvetlen elbeszélésre!
- csoport: Keressetek példát imitált elbeszélésre párbeszéddel!
- csoport: Keressetek példát imitált elbeszélésre monológgal!
- csoport: Keressetek példát imitált elbeszélésre levéllel!

A csoportok munkáját rögzíthetjük a digitális táblán, vagy dolgozhatnak csomagolópapíron, és ha végeztek, felolvassák a megoldásaikat.

Lehetséges megoldás:

Közvetlen elbeszélés:

„Egyszer, éppen abban az időben, mikor Dobosné is nála volt, úgy megverte egyik jobbágját, hogy másnap belehalt a kegyetlen botütésekbe.

Nem valami nagy és szokatlan dolog volt az akkor! A vármegye nem hogy szemet hunyt rá, de ki sem merte soha nyitni, s újságlapok ki nem kürtölték világgá, mert nem is voltak. Kár is lenne piszkálni, hiszen hálistennek, ingyen terem a paraszt Magyarországon, épp úgy, mint a mogyorófafalca. – Egészen rendén van, hogy egyik a másikat pusztítja, a paraszt lenyesi a mogyorófafalcát, a mogyorófafalca lenyesi a parasztot.” (1. fejezet)

Imitált elbeszélésre párbeszéddel:

„– Hova loholjunk tovább? Már úgysem érjük utól a szekeret. Forduljunk vissza.

Pista megállott erre gondolkozva, miután előbb kifújta magát:

– Visszaforduljunk? Minek? Menjünk inkább, amerre a két szemünk visz. Valami titkos érzés azt súgja nekem, hogy megtaláljuk a szerencsét.

– Amit úgy értesz, hogy mint nemesemberek térünk majd egykor vissza Debrecenbe?

– Nem ide, Szegedre kell előbb mennünk – sóhajtott fel Pista. – Ha valami lenne belőlem, nénit felkeresni volna a legsürgősebb dolgom, hogy az ő sorsán segítsék, aztán Krucsayt venném számolóra, és csak akkor jönnék végre ide.” (6. fejezet)

Imitált elbeszélésre monológgal!

„De akárhogy szórakoztatta is útközben, a derék asszonyiség fejéből ki nem ment a két parasztfiúcska sorsa. Mi lesz azokból? Kikergették őket a rideg világba. Most valahol az országúton bolyongnak sírva. Ki bont nekik ágyat éjszakára?”

Amerre ment a falvakban, mindenütt füstölögtek a házak. Az emberek sütnek, főznek ott bent. De vajon főznek-e valahol annak a két szegény gyereknek?” (2. fejezet)

Imitált elbeszélésre levéllel!

»Csodálatos katonak« – írta Bottyán 1705-ben Tata mellől Bercsényinek, ki érdeklődni kezdett Magday iránt – »múltkor egy golyó horzsolta lábát az ostromnál, de ő nem engedte csizmáját lehúzni, mely tele volt aludt vérrel. »Vétek volna« – így szólt – »azt a hitet elmúlni hagyni, hogy a golyó engem meg nem vérez, inkább tovább szenvedek egy kicsit a sebben«, s úgy is tett, fennjárt a sebesült lábával, ráfogta, azért sántít, mert az új csizmája szorítja.« (Így keverik a szegény csizmadiákat rossz hírbel!) (13. fejezet)

6. Az elbeszélő szerepe

Ha az elbeszélő nem tud többet a szereplőinél, *tárgyilagos* elbeszélőnek nevezzük. Amikor viszont az események mögé, az indítékok közé, a múltba és a jövőbe is belelát, *mindentudó* elbeszélőnek hívjuk.

Mikszáthra a mindentudó elbeszélő szerepe jellemző. Mikszáth szívesen magyarázza az eseményeket, szívesen kommentálja a történeteket, kedveli az anekdotázgatást.

Feladat:

Jelöljünk ki fejezeteket a csoportok között, és a gyerekek keressenek példákat a „mindentudó” Mikszáthra! A megosztás történhet digitális táblán, vagy csomagolópapírokra felírva.

Lehetséges példák:

„De a Pista gyerek sem rest... hopp, nekiugrott Bekének, s kápráztató gyorsasággal körültekergette annak a hosszú testén, mint egy kígyó, lábával átfonta lábát, két kezével a nyakát, míg Beke egy rettenetes csapást mért öklével a mellére, amitől az egyszerre szédülni kezdett, s szemének a kék karikája befelé fordult. De azért meg se szisszent, csak a karjai eresztették el lankadtan az óriás nyakát egy percere.” (4. fejezet)

„Apafi a mostanság szokásos hadiszemlék helyett gyakran tartott a pincében hordó-szemléket, s az egyes hordókat sajátkezűleg ékesítette fel nevekkel és elmés feliratokkal. Tizenkét egyforma nagy hordó, mely tele volt vörös borokkal, a tizenkét apostol nevét viselte: »Judas Iskariotes de Eger«, »Simeon Zélotos de Neszmély«

stb. Két tokaji aszúval megtöltött hordócska Macedóniai Fülöp és Julius Caesar neveivel büszkélkedett.

Így tudta önagysága összekötni a hasznos tudnivalót a mulatsággal.”(6. fejezet)

7. Az epika előadásmódja és formája

Az epika előadásmódja szinte kizárólag *múlt idejű*; a jelen vagy jövő idő nagyon ritkán fordul elő. Formája az eposzok, balladák és elbeszélő költeményekben általában verses, a többi műfajban pedig próza.

8. A szereplők jellemzése

A szereplők jellemzésére számtalan eszköze van az írónak; mi most négy módszert nézünk meg. Az egyik technika nem beszél a szereplőről, hanem *cselekedteti*, s az akcióból az olvasó maga is levonhatja a következtetést: gonosz, gyáva, vagy bátor, hősiés stb. A másik megoldás esetében szintén önmagát jellemzi a szereplő, de nem tettek, hanem szavak által. Megszólal, *beszél*, s e szavak árulják el, ki is ő valójában. A harmadik módszer a *szereplőtársak segítségével fest* meg egy alakot: ők mondják el, amit tudunk kell róla. A legegyszerűbb jellemzési mód az, amikor *az író maga mutatja* be hőse külső-belső tulajdonságait.

Feladat:

Csoportmunka! A négy csoportnak adjuk ki a 4 jellemzési módot, hogy keressenek rá példákat a műből. A megosztás digitális táblával vagy csomagolópapírra felírt jellemzéssel történik.

Lehetséges megoldások:

Az író cselekedteti hőst:

„Kihúzták a kardjukat mind a ketten, de Heister szerencsétlenül járt, lova megijedt valamitől, és kissé félreugrott, miközben összereszt a vezér, s a legszerencsétlenebb pillanatban kiesett a kardpenge a kezéből.

– Sacrebleu! – káromkodott a vezér, önkéntelenül hátrahajolva nagy deres lován, hogy legalább az első vágás ne érje.

De Magday, egy perc műve volt, lehajolt lováról a kardért, oly ügyességgel, mint egy erőművész, és átnyújtotta Heisternek.

– Hogyan? Ön visszaadja kardomat, ahelyett, hogy lekaszaboljon? Hiszen megtehetette volna!

– Meg is tettem volna, ha üldözőben esik meg ez, de ne feledje, tábornok úr, hogy kegyelmed önként fordult vissza. Ez hát párbaj, s nem verekedhetem fegyvertelennel.” (13. fejezet)

Az író beszélteti hőst:

„– Ejnye, akasztófára való kölykei! Átkozott medvebocok – kiáltá s megdidergett tagjaiban –, még ti fenyegetni mertek, nézze meg az ember! Ím lássa kegyelmed, Dobosné asszonyom, milyenek a parasztnak a palántái is! Hej, Mátyás, Mátyás – rivallt rá a huszárra –, kergesse ki ezt a két porontyot innen! Ki a faluból, a határból,

az összes területemről, pusztuljon a magja is az ilyennek! Most pedig mondja meg kegyelmed a legutolsó árát, amit az ártányokért adhat, mert nagyon fel vagyok indulva.” (2. fejezet)

A társak jellemzik a főhőst:

– Úgy, úgy, generális uram, a fickó egy közönséges gonosztevő. Mondhatom, szép meglepetés volt rám nézve, aki magam vállalkoztam rá, hogy a fejedelmi biztos helyett elhozom neki az ajándékot, s körülnézve a kegyelmed táborában, egy jó napot csinállok a katonáinak. No, majd nagyot néz a fejedelem, ha megtudja. Még ma megírom neki.

– A legvitézesebb katonám – sóhajtott fel Bottyán. – Mi fog vele történni?

– Az a fejedelemtől függ.

– Én a kegyelmezést fogom kérni. Itt mindig a legszebben, legnemesebben viselte magát. Még a kutyája is többet ér egy labancnál. Notabene, nagy fekete kutyája van, mely a sereggel jár s az ütközetben közibe megy az ellenségnek; harap, marcingol, mint egy dühös tigriskölyök. Ugyan, ugyan, főgenerális uram, puhítsa meg a szívét kegyelmed.(13. fejezet)

Az író maga jellemez:

„A két fiú is nagy vonzalmat tanúsított Dobos néni iránt. Jók, szófogadók, nyájasak voltak, de valami méla bánat mindig ott ült az arcukon, a szemükben, amit nem lehetett eloszlatni semmivel. Kivált az idősebbik, a Pista volt szomorú fiú. Ha elvonulhatott valami félreeső szögletbe, mindjárt eltört a mécses, sírni kezdett.

Az iskolában is ilyenek ismerték, azzal a különbséggel, hogy Pista legalább jól tanult a szomorúsága mellett, de a Laci fejébe a nagy búbánatnak miatta bele nem fért a tudomány. Ott kuporgott rendszeren az utolsó padban. De bezzeg az első volt, ahol a kampát verték, meg ahol verekedésre került a sor a csizmadialeányekkel.” (3. fejezet)

9. A kisregény üzenete

Feladat:

Mindenki írja fel egy papírra, hogy számára milyen üzenetet közvetített a kisregény. A kiscsoportokban beszéljék meg a diákok a véleményüket, majd egy-egy diák összegezza a mű mondanivalóját.

Például:

A két főhős viseletes parasztgúnyája, majd a debreceni diákok fekete dolmánya alatt „királyfik” húzódnak meg, akik megvalósították nagy álmukat sok szenvedés és kaland után, hogy végre nemesemberré válhatnak.